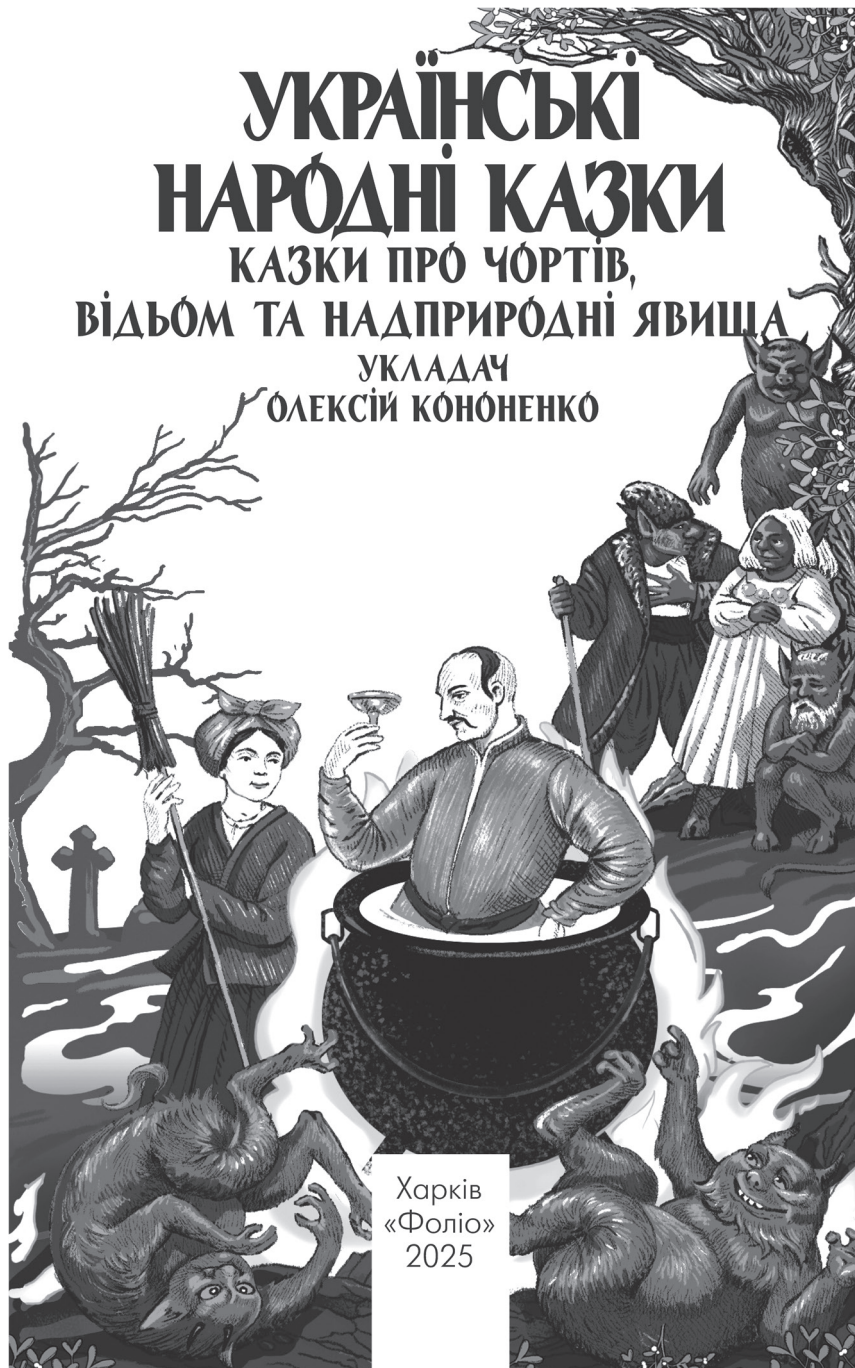

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

КАЗКИ ПРО ЧОРТІВ,
ВІДЬОМ ТА НАДПРИРОДНІ ЯВИЩА

УКЛАДАЧ
ОЛЕКСІЙ КОНОНЕНКО

Харків
«Фоліо»
2025

КУДИ ЧОЛОВІК НОГОЮ, ТУДИ Й ЧОРТ РАТИЦЕЮ

«Епітет «казковий» завжди викликає в уяві незвичайні образи. Дивовижні, а часом і химерні, казкові персонажі породжені грою уяви та фантазії. Казка ґрунтується на вигадці, і чим вона досконаліша, тим сильніше причаровує читачів і слухачів. Побудована на вигадці, казка створює казкову реальність, досить віддалену від повсякденного буття й водночас надзвичайно тісно з ним пов'язану. Казка прийнята мрією про заволодіння силами природи та соціальними умовами. Тому, захоплено спостерігаючи за казковими подіями, ми завжди прагнемо дізнатися про перемогу добра, про торжество героя, хай у яких складних обставинах він опинявся».

Калинова сопілка.
Антологія української народної творчості

У давні часи людина не могла збагнути багато доволі багатих речей, які були сильнішими за неї; у чомусь вони допомагали, у чомусь — шкодили. Людина прагнула вмилювати навколишній світ, зрозуміти його, вчилася жити в гармонії з природою. Усі явища персоніфікувалися, отримували назву. Давній український предок, як і представники інших народів, вважав, що в кожному предметі, у кожному явищі є жива істота. У зв'язку з цим українська демонологія була досить розвиненою. У літописах є свідчення про те, що давні українці вшановували дерева й трави, ріки й гори, джерела й криниці, приносили їм жертви, тобто умилостивлювали божків і духів навколишнього світу.

Духи природи не були на початках тільки добрими або тільки злими. Вони допомагали, якщо їх вшановували й поважали; шкодили, коли з ними не рахувалися. Так жила давня людина, у такий спосіб вона облаштовувала свої стосунки з навколишнім світом, виробляла своєрідну етику стосунків із природою.

Згодом з'явилася якась когорта злих духів — так пояснювали хвороби, неврожаї, голод, бурі, морози, повені тощо. Уже недостатньо було тільки вшановувати духів, жертвувати, треба було їх заклинати, обдурювати, навіть залякувати. Злих духів співвідносили з нічним часом, тому ніч досі вважається сприятливою для нечисті.

Загалом на нечисту силу, бісів духи природи обернулися під впливом християнства. У первісні часи духи

вважалися спокійними, вони могли шкодити тільки тоді, якщо їх образили, нечемно з ними повелися.

Християнська релігія прийняла вже розвинену язичницьку демонологію й на початках (в часи двовір'я) мало її змінила. Уже пізніше християнство позначило всіх язичницьких богів і духів нечистю, злими силами, поганськими богами; принесло нові назви: чорт, диявол, демон, сатана.

Християнство узаконило велику кількість нечистої сили, на боротьбу з якою виступила церква.

Чорти, відьми, злидні, інші непевні істоти стали персонажами українських казок. Уся ця нечиста сила всіляко шкодить людині. Якщо й допомагає, то під примусом або коли її змушують до цього обманом. Прикметно, що в переважній більшості казок нечисть зображено нерозумною, недолугою і врешті вона програє героєві.

Олексій Кононенко

ПРО БІДУ

Жили-були колись у сусідніх селах два брати. Один був багатий, другий — бідував безмірно.

Якось у багатого брата було свято, а бідний брат на ту годину прийшов до нього в гості.

Прийшов бідний брат, низько поклонився та й каже:

— У тебе, брате, сьогодні свято. Чи не почастуєш мене з цієї нагоди вином?

— Чого не почастувати? Почастую, — мовив багатий брат. — Он вино в суліях. Пий скільки завгодно.

А в суліях було не вино, а вода. Брат-бідняк від спраги не розмакував, напився досхочу, не розібрав навіть, що то вода.

Йде чоловік додому, співає на всю горлянку. Здалося йому, що хтось підспіває поруч. Зупинився він на дорозі й запитує:

— Хто це співає?

Хтось відповідає:

— Я.

— А хто ти?

— Я? Я — біда.

— Куди ти йдеш?

— Як завжди, з тобою йду.

— Як це — зі мною?

— Та я ж увесь час із тобою.

— І чого ти до мене причепилася? Я — бідняк. Так мене бідність пригнічує, що повернуся зараз додому, ляжу й помру!

— І я з тобою, — каже біда.

Прийшов бідний брат додому, взявся відразу за роботу — збив труну. Змайстрував і гукає:

— Біда! Де ти? Ану лягай у труну.

Почекав трохи й запитує:

— Ти вже вляглася?

— Еге ж, лягла й випросталася, — відповіла біда.

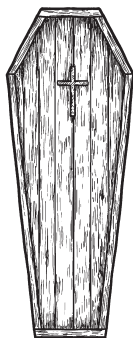
Мерщій бідняк забив цвяхами віко труни, на плечах поніс її на цвинтар і закопав глибоко в землю.

Відтоді почав він із бідності вибиратися, потрохи багатіти.

Почув про те багатий брат, заповонила його задрість. Прийшов він до бідного брата в гості.

— Як так сталося, що ти багатіти почав? — розпитує. — Що такого ти зробив?

— А ти пригадай — відповідає брат, що ще недавно був бідняком, — як я був я тебе на святі і як почастував ти мене водою. Від твоєї води я так сп'янів, що коли

йшов додому, заспівав. Раптом чую — хтось мені підспіває. Запитую: «Хто то зі мною співає?» А хтось мені відповідає: «Це я, біда».

Тут багатий брат перебив і поцікавився:

— А куди ж вона, та біда, поділася?

— Поклав я її в труну, відніс на цвинтар і закопав. Відтоді все в мене змінилося, як бачиш, багатію потрохи.

Аж почорнів багатий брат від заздрощів, завидно йому так, що світ не милий. Пішов він тихцем на цвинтар, відкопав труну, відкрив і гукає:

— Чи ти тут, біда?

— Тут, — озвалася біда, — добре, що ти мене визволив, бо я вже ледве жива!

Каже багатій:

— Іди швиденько назад до брата, бо він вже розбагатів.

А біда йому:

— Ні-ні, я з ним досить намучилась. Чому я до нього йти мушу, якщо ти тут? Піду до тебе.

Як не біг, як не втівав заздрісний багатій, пішла біда за ним слідом.

Не так багато часу минуло, а той чоловік геть зубожів. А брат його, що біду в землю закопав, і нині добре живе.

ЧОРТОВА СКРИПКА

Жив-був на світі бідний чоловік. Жінка його померла, залишився в кривенькій хатині разом із ним єдиний синок. Бідували обоє страшенно. Підріс синок і каже батькові:

— Не можна так далі жити, батьку! Піду я по світу собі щастя-долі шукати.

Важко було батькові відпускати з дому єдину дитину, та що вдієш! Благословив сина, дав трохи сухарів та й вирядив у дорогу.

Пішов хлопець з пагорба на пагорб і прийшов у долину. Дивиться — там чорт стежки петлею заплітає.

— Що це ти робиш? — запитує хлопець.

Чорт йому:

— Хочу стежки заплести, щоб люди блукали, щоб ніхто нікуди дійти не міг.

— Ти дивись! Шкоду робиш?! От я зараз тебе навчу, як людям стежки заплітати! — розсердився хлопець, ухопив кийка й нумо його лупити.

А чорт у стежках заплутався, втекти не може, почав проситися:

— Дай мені передихнути, зі стежок виплутатися!

А хлопець йому:

— Доти буду тебе молотити, поки не даси ти мені ту скрипочку, яка, коли я на ній заграю, — кожен відразу у танок піде.

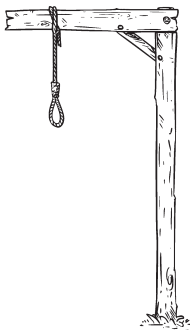
Приніс йому чорт скрипочку — маленьку, гарненьку. Узяв хлопець скрипку й пішов собі.

Ходив, ходив, роботу собі шукав. Нарешті один пан найняв його худобу пасти. Погнав хлопець череду корів. Тільки на вигін прийшли, заграв на скрипочці. Усі корови в танок пішли. Натанцювалися так, що до паші кинулися, напаслися, молока з паші багато принесли.

Наступного дня погнав пастух овець. Вівці теж довгий час танцювали, а потім досхочу паслися. Хлопець один день грає, а наступного дня дає худобі відпочити.

Думає пан: «Що він із коровами й вівцями робить? Треба піддивитися».

Як погнав худобу хлопець, пан слідом подався поза кущами. Та хлопець побачив пана, почекав, доки той в терновий кущ зайде, а потім загравав на чортовій скрипочці.

Пан ніяк з тернового куща не вибереться, а в танець пішов. Танцює й дряпається, танцює й дряпається. Просить пастуха, щоб той грати перестав. А хлопець грає. Вже пан половину багатства обіцяє, а хлопець не перестає. Доти грає, поки пан геть не закривавився.

Подав пан на пастуха в суд. Подивилися судді на пана й присудили хлопця до страти.

Коли зібралися всі на майдані й зашморг пастухові на шию накинули, попросив він, щоб дозволили йому востаннє на скрипочці заграти. Усі люди на майдані закричали:

— Хай грає!

Дозволили судді. Один пан був проти. А як дозволили, закричав:

— Якщо вже гратиме він, то прив'яжіть мене до стовпа!

Прив'язали пана. Почав хлопець грати. Усі люди на майдані почали танцювати. І судді теж. Пан же сіпався, об стовп бився й кричав:

— Казав же я вам, не давайте йому скрипки!

Хлопець побачив, що всі досхочу натанцювалися, перестав грати. Закричав майдан одноголосно:

— Відпустіть хлопця! Хай ходить по селах, людей веселить!

Суддям теж його гра сподобалася, помилювали пастуха.

А що ж пан? Пан так об стовп бився, що дух випустив.

ЗМІСТ

КУДИ ЧОЛОВІК НОГОЮ, ТУДИ Й ЧОРТ РАТИЦЕЮ	4
ПРО БІДУ	7
ЧОРТОВА СКРИПКА	10
ПРО ЛИХО ОДНООКЕ	14
ЯК СЕЛЯНИН ЧОРТА ДУРИВ	18
ЯК ЧУГАЙСТЕР ЗА ДОБРО ВІДДЯЧИВ	24
КАЗКА ПРО ТРЬОХ БРАТІВ І СТАРОГО ЧОРТА	50
ПРО ПАРУБКА, ЩО ПОВЕРНУВ ЛЮДЯМ СОНЦЕ, МІСЯЦЬ І ЗОРІ	67
ЗНАХАР	76
ЯК БАБА ЧОРТА ДУРИЛА	81
КОВАЛЬ І ЧОРТ	83
ЧОРТ-КРАДІЙ	87
ЧОРТОВІ КАРТИ	93
ЯК ЧОРТА З ПЕКЛА ВИГНАЛИ	100

КОРОЛЕВИЧ І ЧОРТОВА ДОЧКА	104
ЯК ЖІНКА З ЧОРТОМ ВОЮВАЛА	111
СОЛДАТ І СМЕРТЬ	113
КОБИЛЯЧА ГОЛОВА	119
ЯК ЧОЛОВІК ЧОРТА ДУРИВ І ГРОШЕЙ ЗАРОБИВ ...	128
ГОРЕ ОДНОНОГЕ	134
ЧОРТ-ЗМІЙ І ЗАПРОДАНІ ДІТИ	139
ПРО ЖЕНИХА-ЖАБУНА	143
ТЕЛЕСИК	147
ЧОЛОВІЧКИ-БОГАТИРІ	157
ЩАСТЯ ОДНОГО БІДНЯКА	159
МОРСЬКИЙ ЦАР	169
БІДНИЙ ЧОЛОВІК ТА ЙОГО СИНИ	179
ЧАРІВНА ЖАБА	185
ЛЮДОЇД	190
ЧОБОТИ-ШВИДКОХОДИ	195
ГОРІХОВІ БРАТИ ТА ЗЛА ВІДЬМА	204
ІВАН ГОЛИК ТА ЙОГО БРАТ	210
ЯК ПЕТРО СІЛЬ ПРОДАВАВ	218
ЗОЛОТА СОКИРА	225
ДУБ, БЕРЕЗА ТА ОСИКА	227
ДЕВ'ЯТА СИЛА	230
ПРО АНДРІЯ-СТРІЛЬЦЯ ТА ГОРЛИЦЮ	244
ХЛОПЧИК-ВІЩУН	255
ОЛЕНА-КРАСА — ЗОЛОТА КОСА	261

ПРО КОЗАКА ГАВРИЛА	266
ПЛАТА ЗА ЛІНОЩІ	271
КАЗКА ПРО ЗЛИДНІ.....	275
ПРАВДА І КРИВДА.....	279
ІВАН-ЦАРЕВИЧ І ЗАЛІЗНИЙ ВОВК	285
ПРО БОГАТИРЯ ГОРМИЛА	292
ПРО ІВАНА НАЙДУ	301
ЯК БІДНИЙ ЧОЛОВІК ІЗ ЛИХВАРЕМ СУДИВСЯ	308
СЛАВНІ СИНИ	313
ПРО КОЗАКА МАМАРИГУ.....	321
ПРО ТРЬОХ БРАТІВ.....	333
ЯК ЛЮДЯМ І ТВАРИНАМ БОГ ДІЛИВ ЛІТА	336
КОРОЛЬ І РОЗБІЙНИК	340
ПРО ЗНАХАРКУ	343
ПРО ВДОВУ Й БІСА.....	345
ПРО ГОНЧАРЯ Й ЧОРТА	347
ЧОРТ І СЕЛЯНИН	350
БІДНЯК І ВОДЯНИК	351
ЯК ЧОЛОВІК У ЧОРТА ГРОШІ ПОЗИЧАВ	355
ЗНАХАР МИМОВОЛІ	357
СКРИПАЛЬ У ПЕКЛІ.....	361
ЩО ТАКЕ ЛИХО	365
ЯК ХЛОПЕЦЬ ЧОРТА ПЕРЕХИТРИВ	367
УПИР.....	369
ЧОРНОКНИЖНИК	378

СКРУТА	381
ЛЮДСЬКА ДОЛЯ	384
ЯК КЛИМКО СПРОВАДИВ ПАНА В ПЕКЛО	385
КУМА СМЕРТЬ	391
ПОБРАТИМ СМЕРТІ	398
КОЗАКИ ТА СМЕРТЬ	400
ВІДЬМИ НА ЛИСІЙ ГОРІ	403
ОХРІМ-МУЗИКАНТ	405